

ИЗСЛЕДВАНЕ НА ВЗАИМОДЕЙСТВИЯТА „ОБРАЗОВАТЕЛНИ ИНСТИТУЦИИ – СОЦИАЛНИ УСЛУГИ В ОБЩНОСТТА“ ЗА ДЕЦА СЪС СПЕЦИАЛНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПОТРЕБНОСТИ

докторант **Ваня Аврамова**
Бургаски свободен университет

INVESTIGATION OF INTERACTIONS „EDUCATIONAL INSTITUTIONS – SOCIAL SOCIAL SERVICES“ FOR CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

doctoral student **Vanya Avramova**
Burgas Free University

АНОТАЦИЯ: Социализацията на децата със СОП е предизвикателство, в което възрастните, учители и родители, заедно с децата трябва да изградят общо пространство и взаимоотношения. Основният фокус в работата е както изграждане на образователна среда, която едновременно прави възможна адаптацията на детето със СОП към образователната институция, но и откриването на ресурсите на детето от страна на учителите и специалистите, които работят с него.

Предоставянето на подкрепа за личностно развитие на децата със СОП в условията на ефективно взаимодействие с институциите, които предлагат социални услуги в общността чрез сътрудничество и синхронизираност при предприемане на действия и мерки е в общ интерес за всички. Въпреки периодично настъпващите промени в сферата на образованието и подпомагането на децата със СОП, все още не са разработени и предприети достатъчно ефективни мерки, които да подпомогнат пълноценното им приобщаване в обществото.

Една от най-важните предпоставки за това е работа в условията на сътрудничество и партньорство между най-важните социални групи, в които участва детето – семейството, училището и обществото. Това създава необходимост от изследване на тези взаимодействия и разработването на модел, включващ подходи, методи, средства и дейности, с помощта на който да се оптимизират взаимодействията в условията на приобщаващо образование.

Ключови думи: *Взаимодействие, образователни институции, социални услуги в общността, деца със специални образователни потребности, адаптация, образователна среда, интеграция, приобщаващо образование, изследване*

ABSTRACT: We live in a time of great contradictions – on the one hand we are watching rapid technological progress and we have unlimited access to information. On the other hand, we are witnessing an increasing number of children with special educational needs and the need for measures for their socialization in society.

The socialization of children with SEN is a challenge in which adults, teachers and parents, together with children must build a common space and relationships. The main focus of the work is to build an educational environment that makes possible the

adaptation of the child with SEN to the educational institution, but also the discovery of the child's resources by teachers and professionals who work with him.

Providing support for personal development of children with SEN in terms of effective interaction with institutions that offer social services in the community through cooperation and synchronicity in taking actions and measures is in the common interest of all. Despite the periodic changes in the field of education and support of children with SEN, not yet sufficiently effective measures have been developed and taken to support their full integration into society.

One of the most important prerequisites for this is work in the conditions of cooperation and partnership between the most important social groups in which the child participates - the family, the school and the society. This creates the need to study these interactions and develop a model that includes approaches, methods, tools and activities to optimize interactions in inclusive education.

Keywords: *Interaction, educational institutions, social services in the community, children with special educational needs, adaptation, educational environment, integration, inclusive education, research*

Живеем във време на големи противоречия – от една страна наблюдаваме бърз технологичен напредък и разполагаме с неограничен достъп до информация. От друга страна ставаме свидетели на повишаващ се брой деца със специални образователни потребности и необходимост от мерки за тяхната социализация в обществото.

В последните години, България извървя сериозен път в посока на включване на децата и учениците със специални образователни потребности в общообразователната среда. Въпреки съпротивите от работещите предимно в т. нар. „помощни училища”, все повече родители избират децата им да се обучават заедно със всички останали деца в общообразователните училища. (Дамянов, К.2009)

От нормативна гледна точка в България има добра законова база, върху която приобщаващото образование е стъпило. Това са ЗПУО и Наредбата за приобщаващото образование. Те добре уреждат въпросите, свързани с осигуряването на обща и допълнителна подкрепа за личностно развитие, както и с институциите, които могат да предлагат тези видове подкрепа – самите училища и детски градини, регионалните центрове и др.

Трябва да се обърне внимание на едно интересно решение у нас по отношение на организацията на приобщаващото образование, а именно реструктурирането на бившите помощни училища за ученици с интелектуална недостатъчност в центрове за специална образователна подкрепа. Без вече да имат статут на училища, те успешно се намесват в обучението и работата с деца и ученици с тежки и дълбоки степени на интелектуална недостатъчност, деца от аутистичния спектър и деца с множество увреждания. По този начин от една страна се закриха голяма част от специалните училища, като те всъщност

се трансформираха в друг тип организационни структури в помощ на приобщаването. (Цветкова-Арсова, 2018)

През 2019 г. беше въведен Алгоритъм за взаимодействие между институциите в системата на предучилищното и училищното образование и дирекциите „Социално подпомагане“ по отношение осигуряването на подкрепата за личностно развитие на децата и учениците. Алгоритъмът цели да се подобрят междуинституционалното сътрудничество и координацията между Министерството на образованието и науката и Министерството на труда и социалната политика в лицето на Агенцията за социално подпомагане, към която функционират дирекциите „Социално подпомагане“ и отделите „Закрила на детето“, да се внесе повече яснота по отношение на задълженията на отделните специалисти, работещи в практиката – педагогически специалисти и специалисти в социалните услуги, както и да се подобри качеството и да се оптимизира времето за предприемане на действия и мерки по отношение на децата в риск и децата със СОП, които са обект и на двете системи. (web.mon.bg)

Институциите в системата на училищното образование осигуряват обща и допълнителна подкрепа за личностно развитие на децата и учениците съвместно с държавните и местните органи и структури и доставчиците на социални услуги. Видът и формите на обучение, както и конкретните дейности за личностна подкрепа се определят с план за подкрепа на детето или ученика. Допълнителната подкрепа за личностно развитие се предоставя въз основа на индивидуална оценка на потребностите, извършена от мултидисциплинарен екип от специалисти от различни области. (Дамянов, К. 2022)

В различните моменти на времето не всички потребности имат еднаква значимост за детето – някои могат да бъдат много по-мошен генератор на цели от други, в зависимост от психичните особености на личността и от ситуацията, в която тя се намира. (Герзийска, 2012)

При предоставянето на обща и допълнителна подкрепа за личностно развитие възниква серия от възможности и дейности, които изискват съвместна дейност между институциите в системата на предучилищното и училищното образование и отделите за закрита на детето в дирекциите „Социално подпомагане“, както и доставчиците на социални услуги.

Социализацията на децата със СОП е предизвикателство, в което възрастните, учители и родители, заедно с децата трябва да изградят общо пространство и взаимоотношения. Основният фокус в работата е както изграждане на образователна среда, която едновременно прави възможна адаптацията на детето със СОП към образователната институция, но и откриването на ресурсите на детето от страна на учителите и специалистите, които работят с него.

Предоставянето на подкрепа за личностно развитие на децата със СОП в условията на ефективно взаимодействие с институциите, които предлагат социални услуги в общността чрез сътрудничество и синхронизираност при предприемане на действия и мерки е в общ интерес за всички. Въпреки пе-

риодично настъпващите промени в сферата на образованието и подпомагането на децата със СОП, все още не са разработени и предприети достатъчно ефективни мерки, които да подпомогнат пълноценното им приобщаване в обществото.

Една от най-важните предпоставки за това е работа в условията на сътрудничество и партньорство между най-важните социални групи, в които участва детето – семейството, училището и обществото. Това създава необходимост от изследване на тези взаимодействия и разработването на модел, включващ подходи, методи, средства и дейности, с помощта на който да се оптимизират взаимодействията в условията на приобщаващо образование.

Целта на изследването е да се проучи състоянието на взаимодействието между образователните институции и институциите за социална работа и да се очертаят възможни проблеми и перспективи в неговото развитие и подобряване.

Предмет на изследването е нивото, обхвата, темите и качеството на взаимодействие между образователните организации и организациите за предоставяне на социални услуги.

За нуждите на проучването са формулирани три хипотези.

Хипотеза 1: Има изградено добро сътрудничество между образователните институции и социалните услуги в общността, общинските и държавни структури, свързани със системата на закрила на детето.

Хипотеза 2: Всеки родител и всяко дете със специални образователни потребности, има достъп до целия ресурс специалисти в рамките на общината, които да го консултират и подкрепят.

Хипотеза 3: Училищните екипи търсят помощ и сътрудничество от структурите по закрила на детето и специалистите в социалните услуги в общността само в изключително тежки случаи.

Основните задачи на изследването са:

- Проучване на нормативните рамки, регламентиращи взаимодействието между образователните организации и организациите за социална работа;
- Проучване на научната литература по проблема и очертаване на основните области, теми и средства за това взаимодействие;
- Осъществяване на анкетно проучване сред служители в организации за социална работа относно тяхното мнение за нивото, качеството, областите и темите на взаимодействие, очакванията и препоръки за подобряване;
- Да се извърши обработка и анализ на резултатите;
- Да се формулират изводи и насоки за подобряване на взаимодействието и сътрудничеството между образователните и социални структури.

Целева група на изследването:

- Специалисти (психолози, социални работници, логопеди, специални педагози и др.), работещи в системата на социалните услуги в общността.

- Експерти в общинска администрация, регионални дирекции за социално подпомагане, Държавна Агенция за Зaclpирана на Детето.

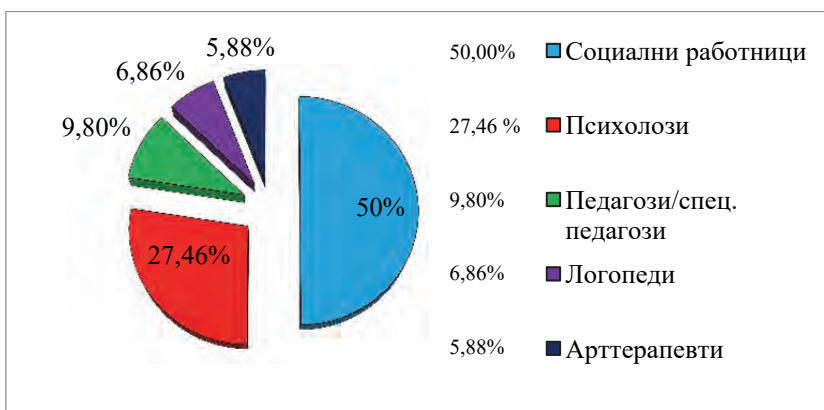
Методи за изследване

За целите на изследването е разработен въпросник, съобразен с описаните по-горе задачи и целеви групи. Фокусът на оценката е ограничен в рамките на формалните групи изследвани лица и контекстът на тяхната работа и/или взаимоотношения, без да се търси представителност за общата популация или голямото съсловие професионалисти.

Анализ на резултатите:

В изследването участваха общо 102 специалисти, работещи в системата на социалните услуги в общността, общинската администрация, дирекциите за социално подпомагане. Разпределението е следното: 54,90% са служители в центрове за обществена подкрепа, 31,38% в центрове за социална рехабилитация и интеграция за деца, 8,82% в общностни центрове и „други” са посочили 4,90% от изследваните лица. Разпределението на респондентите по професии е онагледено в Диаграма 1.

Диаграма 1. Разпределение на участниците в изследването по признак „професия“

Направеният анализ на получените резултати показва, че 69,61% от специалистите, посочени в Диаграма 1 към момента на проучването работят с деца и ученици със специални потребности в структурите и институциите, в които са назначени.

На въпроса: „От къде/от кого получавате сигнали или биват насочвани деца със специални образователни потребности и техните родители?“, 82,35% от специалистите са отговорили „От ДСП/ОЗД“, 54,90% са отговорили, че са били потърсени от родителите и само 28,43% от сигналите са дошли от образователни институции. При този въпрос трябва да се отбележи, че е дадена

възможност да се посочи повече от един отговор. Видно от получените резултати е, че основно ученици със специални образователни потребности към социалните услуги в общността биват насочвани от органите по закрила, когато има риск за опасно изоставане в учебния процес, риск от отпадане от образователната система, риск за здравето или за развитието му, поведенчески проблеми. Родителите, потърсили помощ в социалната услуга (54,90%) в повече от половината от разглежданите случаи, търсят специалистите по повод възникнали проблеми с адаптацията в училищната среда, интеграцията в класа или при проблеми с поведението, с които те не биха могли да се справят.

Относно проблемите или дефицитите, които имат учениците със специални образователни потребности, ползващи социални услуги в общността, 89,22% от изследваните лица отговарят, че това са деца с проблеми с интеграцията в училищна среда. 84,31% посочват деца с проблемно поведение, 30,39% – с физически увреждания, а тези с интелектуална недостатъчност 26,47%. Учениците с нарушения в комуникацията и на способността за учене са съответно 28,43% и 22,54%. И тук трябва да се отбележи, че изследваните лица са давали повече от един отговор. И тук резултатите ясно показват, че към социални услуги в общността се насочват предимно деца с поведенчески проблеми и проблеми с адаптацията и интеграцията в училищната среда.

По отношение на сътрудничеството между училищните екипи и специалистите от социалните услуги, само 19,61% от запитаните отговарят, че има такова взаимодействие, като уточняват, че основно си сътрудничат с класните ръководители (70,59%), педагогическите съветници (56,86%) и училищните педагози (41,18%).

Министерството на науката и образованието съвместно с Министерството на труда и социалната политика са разработили Алгоритъм за взаимодействие между институциите в системата на предучилищното и училищното образование и дирекциите „Социално подпомагане“ по отношение осигуряването на подкрепата за личностно развитие на децата и учениците. На база този документ за всяка учебна година в училищата са приема план за прилагането на този алгоритъм, в който са разписани конкретните дейности и процедури, както и съвместните действия от страна на училищните власти и отговорни социални институции. Целта на този план е предоставянето на подкрепа за личностно развитие на учениците в условията на ефективно взаимодействие между двете системи, като част от съвместните дейности са:

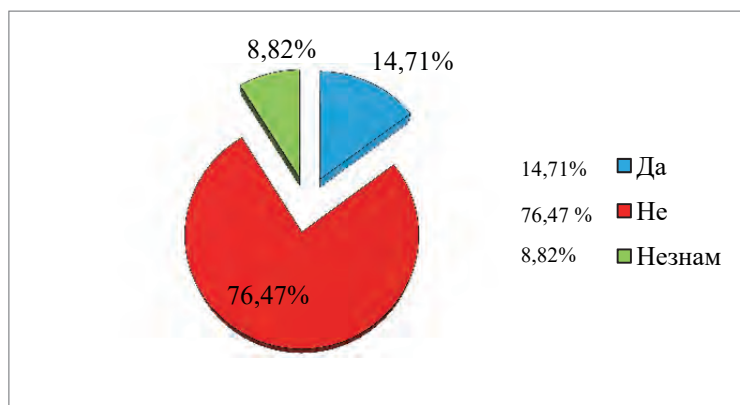
- ✓ Взаимодействие при предоставяне на допълнителна подкрепа за личностно развитие.
- ✓ Подкрепа на деца и ученици със специални образователни потребности (СОП) в социални услуги в общността.
- ✓ Взаимодействие между образователните институции и доставчиците на социални услуги.

На въпроса към представителите на социалните услуги в общността „Запознати ли сте с Планът за прилагане на Алгоритъма за взаимодействие

между институциите в системата на предучилищното и училищното образование и дирекциите „Социално подпомагане“ по отношение осигуряването на подкрепата за личностно развитие на децата и учениците в училищата, в които учат децата, ползващи социална услуга във вашия център?”, малко над половината от запитаните (52,94%) дават отговор „Не”. Както в алгоритъма, така и в плановете на съответните образователни структури има включени специално процедури за предоставяне на допълнителна подкрепа за личностно развитие и за подкрепа на деца и ученици със СОП в социални услуги в общността, където ясно са разписани действията, отговорните институции и сроковете на изпълнение. На въпросът дали вземат участие в разработването или съгласуването на дейностите, включени в плановете за подкрепа на учениците и съответните процедури за личностно развитие и за подкрепа на деца и ученици със СОП в социални услуги в общността, 96,08% от изследваните лица дават отрицателен отговор. Като причина за прекъснатата връзка между двете системи, представителите на социалните услуги в общността посочват основно „голямата натовареност” (60,78%) и „Липса на стабилна система от регулярни контакти” (47,06%). И на този въпрос е допуснато посочването на повече от един отговор.

На въпроса „Смятате ли, че децата със специални образователни потребности и техните родители получават всички, необходими за тях социални услуги?” 76,47% отговарят, че тези деца и техните семейства не получават пълния обем необходими услуги (Диаграма 2).

Диаграма 2: Мнение относно достъпа до социални услуги за децата със СОП и за родителите им

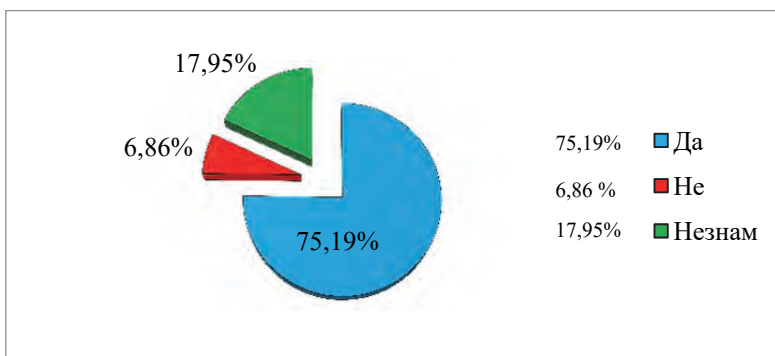

Запитани дали ако с детето със специални образователни потребности работи мултидисциплинарен екип от училищата и социалните услуги в общността в сътрудничество с общинските дирекции по образование и социални дейности, органите за закрила на децата и родителите, резултатите ще са по-

добри и трайни, 75,19% от запитаните смятат, че това би било от голяма полза за тях (Диаграма 3).

Диаграма 3 представя резултатите от отговора на въпроса: Мислите ли, че ако с детето специални образователни потребности работи мултидисциплинарен екип от училищата и социалните услуги в общността в сътрудничество с общинските дирекции по образование и социални дейности, организирани за закрила на децата и родителите, резултатите ще са по-добри и трайни?

Диаграма 3. Мнение относно трайност на резултатите на работата на мултидисциплинарни екипи от училищата и социалните услуги в общността в сътрудничество с общинските дирекции по образование и социални дейности, организирани за закрила на децата и родителите

Анализът на получените данни показва следното:

1. Не се доказва хипотезата, че има изградено добро сътрудничество между образователните институции и социалните услуги в общността, общинските и държавни структури, свързани със системата на закрила на детето. Въпреки разработеният алгоритъм за взаимодействие между двете системи не се търси съдействие от страна на експертите в социалната сфера при разработването и прилагането на плановете за подкрепа и дейностите, включени в частта „Допълнителна подкрепа за личностно развитие“.

2. Доказа се предположението, че училищните екипи се обръщат за съдействие към специалистите от социалната сфера само в случаи, с които те самите не могат да се справят. Няма изградена стабилна система за регулярни контакти. Основно съдействието на специалистите от системата на социалните услуги в общността се търси от страна на класните ръководители в училищата.

3. Родителите и децата със специални образователни потребности получават подкрепа в центровете за предоставяне на социални услуги ако бъдат насочени от Отдел за закрила на детето при ДСП или ако самите те потърсят съдействие от тях. Общото мнение е, че ако с детето със специални образова-

телни потребности работи мултидисциплинарен екип от училищата и социалните услуги ще бъдат постигнати трайни, добри резултати.

Представеното изследване не претендира за представителност, но ясно показва, че доброто сътрудничество между училищните власти и системата за предоставяне на социални услуги в общността е само в полза на децата със специални образователни потребности и техните родители. Доброто взаимодействие между специалистите от двете системи дава възможност на нуждаещите се да използват успешно целия експертен потенциал за постигането на трайни, положителни резултати.

Библиографска справка

1. Дамянов, К.2009 Социална работа със семейства на деца с увреждания, СУ
  2. Дамянов, К.2022 Социално – педагогическа подкрепа и превенция на отпадането от училищно образование, СУ
  3. Цветкова-Арсова, М. 2018 Подпомагане на ученици със специални образователни потребности от ресурсните учители в условията на приобщаващо образование – сравнителен анализ, Докторантска конференция „Млади изследователи“, СУ „Св. Кл. Охридски“
  4. [https:// web.mon.bg](https://web.mon.bg)
  5. Терзийска, П. 2012, Децата със специални образователни потребности в общата образователна система, Благоевград.
-
1. Damianov, K.2009 Socialna rabota sys semejjstva na deca s uvrezhdaniia, SU
  2. Damianov, K.2022 Socialno – pedagogicheska podkrepa i prevenciia na otpadaneto ot uchilishtno obrazovanie, SU
  3. Cvetkova-Arsova, M. 2018 Podpomagane na uchenici sys specialni obrazovatelni potrebnosti ot resursnite uchiteli v usloviata na priobshtavashto obrazovanie – sravnitelnen analiz, Doktorantska konferenciia „Mladi izsledovateli“, SU „Sv. Kl. Ohridski“
  4. [https:// web.mon.bg](https://web.mon.bg)
  5. Terzijska, P. 2012, Decata sys specialni obrazovatelni potrebnosti v obshtata obrazovatelna sistema, Blagoevgrad.